

Marx'ın devrim stratejisi ve sömürgeleler

Yıldırım KOÇ • ODTÜ Öğretim Görevlisi

Marx ve Engels, gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürge politikalarının işçi sınıflarını kapitalist sistemle nasıl bütünleştirdiğini gözlemlediler ve sömürgecilik sona ermeden gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıflarının iktidara gelmesinin mümkün olmadığı görüşünü benimsediler. Marx'ın devrim stratejisinde sömürgelelerin rolü belirleyici bir düzeye yükseldi.

1864 yılında Birinci Enternasyonal'in kurulması ve çalışmaları da Avrupa'daki devrim umutlarını artırmaktaydı. (Görseldeki: Birinci Enternasyonal'in 1872'de De Haag kongresinde Engels konuşurken. Marx sol tarafta oturuyor.)

Marx'ın kafasındaki devrim stratejisi, yaşanan koşullara ve Marx'ın dünyadaki gelişmeleri kavrayışına bağlı olarak evrim yaşadı ve bu süreçte sömürgelelerin bu devrim stratejisi açısından önemi de değişti.

Giriş

Marx'ın kafasındaki devrim stratejisi, yaşanan koşullara ve Marx'ın dünyadaki gelişmeleri kavrayışına bağlı olarak evrim yaşadı ve bu süreçte sömürgelelerin bu devrim stratejisi açısından önemi de değişti.

1849 ve hatta 1852 yılına kadarki ilk dönemde, önce İngiltere'de ve ardından özellikle 1848-49 yıllarında kıta Avrupası'nda işçi sınıflarının büyük mücadeleleri söz konusuydu. Bu dönemde Marx ve Engels açısından sömürgelelerin dünyadaki sosyalizm mücadelesinde bir rolleri ve etkileri yoktu; sömürgeleler tümüyle edilgen konumdaydı. Hatta, Marx ve Engels'e göre, sömürgecilik, uyguladığı baskı ve zulme rağmen, dünyanın tarihsel olarak geri ve kendi iç dinamikleriyle gelişemeyen bölgelerini ilerletme ve çağdaştırma gibi bir işlev de yerine getiriyordu.

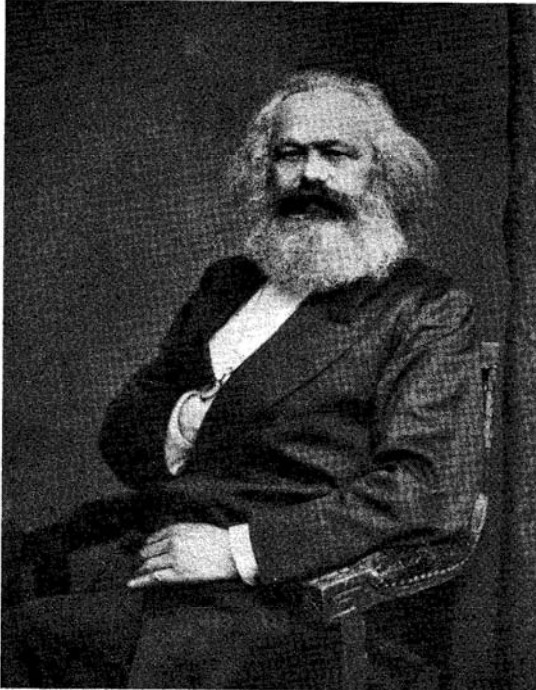
1849-1853 yıllarından yaklaşık 1857-58 yıllarına kadarki ikinci aşamada, Marx'ın gözünde sömürgeleler, Avrupa'daki ekonomik ve siyasal krizi derinleştirecek ve hatta kriz tetikleyebilecek bir etmendi. Marx, Avrupa'da yeni bir devrimci dalganın yeni bir ekonomik krizin sonucunda oluşacağını düşünüyor ve bu krizin ortaya çıkması ve/veya derinleştirilmesinde Hindistan ve Çin'de bu dönemdeki ayaklanmaların etkili olabileceği değerlendirmesini yapıyordu. Bu yıllardaki yazılarında Hindistan ve Çin'e eğilmesi, bu ülkelerdeki sömürgecilik karşıtı mücadeleden çok, bu ülkelerdeki gelişmelerin Avrupa ve özellikle İngiltere'deki etkileri nedeniyleydi. Çin'deki Taiping ayaklanmasına (1851-1864) ve Hindistan'daki 1857-58 Sepoy ayaklanmasına bu gözle yaklaşıyordu.

Marx'ın devrim stratejisinde üçüncü aşama 1857-58 yıllarından 1872 yılına kadarki dönemde, İngiltere'de devrimin yolunun sömürgelelerin bağımsızlığından ve I. Enternasyonal'in girişimlerinden geçtiği görüşünü benimsemesidir. İngiltere'deki devrim de Avrupa'nın diğer ülkelerini etkileyecekti. Artık sömürgelelerin rolü İngiltere'deki krizi derinleştirmekle sınırlı değildi. Sömürgeleler var olduğu sürece İngiltere'de devrim olanaksızdı. Çin ve Hindistan'daki ayaklanmaların başarısızlıkla sonuçlandığı koşullarda, Marx'ın umudu artık İngiltere'nin en eski sömürgeci olan İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesindeydi. 1864 yılında Birinci Enternasyonal'in kurulması ve çalışmalarını da Avrupa'daki devrim umutlarını artırmaktaydı. Ancak Birinci Enternasyonal sömürge sorunuyla hiç ilgilenmedi. Bu dönem, İrlanda'daki devrimci hareketin yenilgisi, 1871 Paris Komünü sonrasında Avrupa'da yaygınlaşan ve özellikle Birinci Enternasyonal'i hedef alan gerici dalgası ve I. Enternasyonal'in 1872 Lahey Kongresinde örgütün merkezinin ABD'ye taşınmasıyla son buldu.

Marx'ın 1872 yılı sonrasındaki yaşamı ise, Avrupa işçi sınıflarından umudunu kestiği bir dönemdir. 1873-1896 döneminde kapitalizmin ilk küresel ekonomik krizi yaşandı. Ancak sömürgelerin gelişmiş kapitalist ülkelerce paylaşılması ve emperyalist döneme geçiş, gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıflarını sistemle bütünleştirdi. Marx umudunu Avrupa dışındaki ülkelerdeki gelişmelere kaydırdu; Rusya'ya, ABD'ye ve sömürgelere umut bağladı. Ayrıca, ilginç bir biçimde, Rusya, Çin ve Hindistan'daki köy komünleriyle ilgilenmeye başladı. 1875 yılında yazdığı **Gotha Programının Eleştirisi** kitabından başka kitap yazmadı. Bu kitap da ancak 1891 yılında, ölümünden 8 yıl sonra basılabildi.

Birinci dönem: Sömürgeler tarih sahnesinde tümüyle edilgen konumda

Marx'ın sosyalizm mücadelesine katıldığı 1840'lı yıllar, kapitalizmin en fazla geliştiği ve Marx'a göre sosyalizme geçişin maddi koşullarının oluştuğu tek ülke olan İngiltere'de sınıf mücadelesinin çok şiddetli geçtiği bir dönemdi. Ünlü İngiliz tarihçisi Thompson'un ifadesi ile, İngiltere devrimine çok yakındı. E.P.Thompson, 1831 ve 1832 yılının İngiltere'sini şöyle anlatmaktadır:

Marx'ın 1872 yılı sonrasındaki dönemde umudunu Avrupa dışındaki ülkelerdeki gelişmelere kaydırdu; Rusya'ya, ABD'ye ve sömürgelere umut bağladı.

"1831 sonbaharında ve 'Mayıs günleri'nde İngiltere'de bir devrime ramak kalmıştı ve eğer devrim bir kez başlasaydı, hızlı radikalleşmesiyle, kolaylıkla 1848 devrimlerinin ve Paris Komünü'nün önceden hayata

geçirilmesi olabilirdi."¹

1848 yılında, "o büyük umut ve hayal kırıklığı yılında o kadar yakın -ve belki o kadar gerçek- olan Avrupa devrimi, gözlerden kayboldu. Marx ve Engels hemen daha sonraki yıllarda Avrupa devriminin yeniden canlanacağını umut etmişlerdi."²

Marx ve Engels, 1848 devrimlerinin yenilgisinin ardından bir iki yıl daha devrim beklediler; bu beklenti gerçekleşmeyince, umutlarını bir sonraki krize ertelediler. Marx ve Engels, 1850 yılı ortalarında yazdıkları bir yazıda bu beklentilerini şöyle ifade ediyorlardı: "Yeni bir devrim ancak yeni bir krizin sonucunda mümkündür. Ancak bu, bu kriz kadar kesindir."³

1780'lerde önem kazanan sanayi devrimi sonrasında kapitalizm, İngiltere nüfusunun giderek daha büyük bir bölümünü oluşturan işçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarını çok kötüleştirmişti. İşçi sınıfının geniş kesimleri de bu kötüleşmeye düzen içi veya düzen dışı, barışçıl veya radikal ve sert kitlesel eylemlerle tepki gösteriyordu.⁴

Marx ve Engels için bu yıllarda İngiltere'de sosyalizme geçiş mümkündü. İşçi sınıfının İngiltere'de iktidara gelmesi, Avrupa'nın kapitalizmin geliştiği diğer ülkelerinde de işçi sınıfı iktidarının yolunu açacaktı.

Marx'ın dikkati İngiltere'ye ve Avrupa'nın diğer kapitalist ülkelerine odaklanmıştı. Bu ülkelerin sömürgelerinin bu devrimci süreçte bir rolü yoktu. Sömürgelerin çoğu "tarihsiz", geçmişte devlet kuramamış halklardan oluşuyordu. Asya ülkelerinde ise yüzlerce yıldır değişmeyen durağan yapılar vardı. 19. yüzyılda yeniden önem kazanan sömürgeci politikalar bu "tarihsiz" halkları çağdaş dünya ile ilişki içine sokacak, Asya'nın durağan toplumlarını sarsacak ve onları geliştirerek kapitalistleştirilecekti. Bu halkları gerilikten kurtaracak olan da gelişmiş ülkelerde iktidara gelecek olan işçi sınıflarıydı.

Marx, kapitalizmin gelişim sürecini ve dinamiklerini kavrarken, 16. ve 17. yüzyıllarda kapitalizmin temel veya ilkel birikim sürecinde, sömürgelerin yağmalanmasından sağlanan büyük kaynakların önemine değindi. Şöyle yazıyordu: "Sömürgeler, gelişmekte olan imalat sanayisi için pazar oldu ve bu piyasadaki tekel durumu birikimi yoğunlaştırdı. Avrupa dışında doğrudan yağmalama, köleleştirme ve cinayetle temin edilen hazineler akın akın anavatana aktı ve orada sermayeye dönüştürüldü."⁵

Engels, 1847 yılı Ekim ayı sonlarında yazdığı "Komünizmin İlkeleri" yazısında kapitalizmin gelişmesinin tüm "yarı-barbar halkları" devrimcileştireceğini anlatıyordu. Engels'e göre, makinelerin kullanılmasıyla

1) Thompson, E.P., The Making of the English Working Class, Victor Gollancz Ltd., London, 1965, s.817.

2) Hobsbawm, E., The Age of Capital 1848-1875, Charles Scribner's Sons, New York, 1975, s.156.

3) Marx-Engels, "Review", Collected Works, Vol.10, s.510.

4) Bu dönemdeki radikal işçi eylemleriyle ilgili olarak bkz. Y.Koç, Avrupa İşçi Sınıfları, Epos Yay., Ankara, 2011, s.111-150.

5) Marx, Karl, Capital, Vol.I, Everyman's Library, London, 1967, s.835.

ucuzlayan ürünler, "tüm yarı-barbar" ülkeleri kendi içine kapalı yapılar olmaktan çıkaracaktı. "Böylece, Hindistan gibi, binlerce yıldır bir gelişme gösterememiş ülkeler tümüyle devrimcileşecekti ve hatta Çin bile şimdi bir devrime doğru ilerliyordu. İşler, bugün İngiltere'de icad edilen yeni bir makinenin, bir yıl içinde Çin'de milyonlarca işçinin işten atılması noktasına kadar gelmiştir. (...) Eğer bugün İngiltere'de veya Fransa'da işçiler kendilerini kurtarırlarsa, bu durum tüm diğer ülkelerde devrimlere yol açmalıdır ve bu da eninde sonunda bu ülkelerdeki işçilerin kurtuluşuna yol açacaktır."⁶

Bu dönemin ütopyacı sosyalistlerinden birçoğu, örneğin, Saint Simoncular, Fourierciler ve Proudhoncular, sömürgelerin ve işsiz işçilerin sömürgelere göçünün işçilerin kapitalist sömürden kaçışlarını sağlayacağını düşünüyordu. Pierre Proudhon, sömürgeciliğin "aydınlatmacı" bir işlevinin olduğunu da savunuyordu.⁷

Marx ve Engels, 1847 yılı sonunda yazdıkları ve 1848 yılı Şubat ayında yayımlanan Komünist Parti Manifestosu'nda, burjuvazinin tarihsel rolünü şöyle özetliyorlardı:

"Burjuvazi, tüm üretim araçlarının hızlı bir biçimde geliştirilmesiyle, iletişim araçlarındaki çok büyük kolaylıkla, tüm ve hatta en barbar ulusları da uygarlığa çeker. Tüm Çin cedlerini tahrip eden ağır toplar, ürünlerinin ucuz fiyatlarıdır ve bunlarla barbarların yabancılarca yönelik inatçı nefretlerini teslim olmaya zorlar. Burjuvazi, yok olma cezası karşısında bıraktığı tüm ulusları burjuva üretim biçimini kabul etmeye zorlar; uygarlık dediği şeyi kendi içlerine sokmaya, diğer bir deyişle, onların kendilerini de burjuva olmaya zorlar. Tek bir ifadeyle, kendi görünümüne uygun bir dünya yaratır."⁸

Marx, 10 Haziran 1853 günü yazdığı ve New-York Daily Tribune Gazetesinin 25 Haziran 1853 tarihli nüshasında yayımlanan "Hindistan'da İngiliz Hakimiyeti"

6) Engels, F., "Principles of Communism," Marx-Engels, Collected Works, Vol.6, s.345.

7) Beleyubsky, F.B., "The International Working-Class Movement and the Struggle Against Colonialism Prior to the Formation of the Comintern," Ulyanovsky, R.A. (ed.), The Comintern and the East, Progress Publishers, Moscow, 1979, s.32, 41.

8) Marx-Engels, "Manifesto of the Communist Party", Marx-Engels, Collected Works, Vol. 6, s.488.

başlıklı yazısında, Hindistan tarihinde geçmişte yaşanan iç savaşların, işgallerin, devrimlerin, fetihlerin ve açlıkların etkisinin ancak yüzeyde kaldığını, toplumsal ilişkilerin derinlerine etki yapmadığını belirtti. İngiltere'nin Hint toplumunun tüm yapısını paramparça ettiğine, yeni bir dünya sunmadan, eski dünyayı parçaladığına değindi ve İngiltere'nin Hindistan üzerindeki etkisinin geçmişteki tüm yönetimlerden farklı olduğunu vurguladı.

Marx'a göre, Asya'daki toplumlarda devletin üç temel birimi vardı: İç kaynakların yağmalanmasını sağlayan maliye, diğer ülkelerin yağmalanmasını sağlayan savaşçılık ve toprakların sulanmasını sağlayan kanallar ve suyolları. Hindistan'da İngiliz yönetimi, devletin sulama konusundaki sorumluluklarını tümüyle terketti ve tarımsal faaliyetin büyük zarar görmesine yol açtı. Ayrıca, Hindistan'da toplumsal yapının sürekliliğini sağlayan, genellikle kendi içine kapalı köy yapısı içinde el tezgahı ve çıkırla üretim yapan kişilerdi. Avrupa, yüzyıllardır Hindistan'da üretilen bu dokuma ürünlerini alıyordu. Sanayi devrimi sonrasında İngiliz imalat sanayisinin ürünleri, hem Hint ürünlerine Avrupa pazarlarını kapattı, hem de sattığı dokumalarla, Hindistan'daki el tezgahlarına ve çıkırlara büyük darbe indirdi. "Böylece İngiliz buharı ve bilimi, Hindistan'ın her tarafında, tarım ile imalat sanayisi arasındaki birliği parçaladı."

Böylece, "İngiliz müdahalesi (...) ekonomik temellerini parçalayarak küçük yarı-barbar yarı-uygar toplulukları dağıttı ve böylece Asya'da bugüne kadar duyulmuş en büyük ve, doğrusunu söylemek gerekirse, tek toplumsal devrimi üretti."

Marx, bu yazısında, "unutmamamız gerekir ki, saldırgan gözükmeseler de, bu saf köy toplulukları Doğu despotizminin daima temel dayanakları olmuştur," dedikten sonra, bu toplumlardaki toplumsal ilişkilerin geriliğine ve insanlığa verdiği zararlara ilişkin örnekler vermektedir.

Yazı şöyle bitmektedir: "Şurası doğru ki, İngiltere, Hindistan'da bir toplumsal devrime yol açarken, yalnızca en iğrenç çıkarlarla hareket etmiştir ve bu çıkarlarını sağlamadaki tutumu da aptalcaydı. Ancak soru bu değildir. Soru şudur: İnsanlık, Asya'nın toplumsal durumunda temelli bir devrim olmaksızın kaderini hayata geçirebilir mi? Eğer geçiremiyorsa, İngiltere'nin suçları ne olmuş olursa olsun, İngiltere bu devrimi yaratmada tarihin bilinçsiz bir aracı olmuştur."⁹

Özetle; Hindistan'ın ilerlemesinin önkoşulu, bu durağan yapının parçalanmasıdır. Toplumun iç dinamiklerinin bu yapıyı değiştirme ve dönüştürme yeteneği, niyeti ve gücü yoktur. Bu koşullarda İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirme, bu "çağdışı" yapıyı parçalaması ve onun yerine kapitalist ilişkileri geliştirme açısından olumludur.

Bu yaklaşım, Avrupa-merkezci bir anlayış gibi gözükse de, gerçekte dünya ölçeğinde gelişen bir kapitaliz-

9) Marx, Karl, "The British Rule in India," Marx-Engels, Collected Works, Vol.12, s.125-133.

"Soru şudur: İnsanlık, Asya'nın toplumsal durumunda temelli bir devrim olmaksızın kaderini hayata geçirebilir mi?"

me karşı dünya ölçeğindeki bir sosyalizm stratejisinin parçasıydı.

Marx, İngiltere'nin parçaladığı durağan yapının yerini kapitalizmin alacağı ve onun ürünü çağdaş ilişkilerin gelişeceği konusunda iyimserdir. Bu iyimserlik, daha sonraki yıllarda yerini İngiltere'nin Hindistan'daki gerici yapılarla işbirliğinin olumsuz sonuçlarına ilişkin gözlemlere bırakmıştır.

Marx'ın yaşam boyu en yakın arkadaşı olan Frederick Engels'in, gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgelerindeki politikaların insanlığın gelişimi açısından olumlu sonuçları olduğuna ilişkin yaklaşımı da benzerdir. Engels'in bu tavrında, "tarihsiz" ve "tarihli" halklar konusundaki görüşleri, milletleşme ve ayrı devlet kurma konusundaki anlayışları da etkiliydi.

Fransa 1830 yılında Cezayir'i sömürgeleştirdi. Cezayir halkı 1832 yılında Abdülkadir Cezayiri'nin (1807-1883) önderliğinde bir direniş başlattı. Belirli dönemlerde kesintiye uğrayan bu mücadele, 1839 yılında açık bir savaşa dönüştü. Cezayir güçleri, Fransız ordusu karşısında 1847 yılında yenilgiyi kabul etti ve Abdülkadir beş yıl hapis kaldı.

Engels, 22 Ocak 1848 günlü The Northern Star'da yer alan "Olağandışı Açıklamalar - Abdülkadir - Guizot'un Dış Politikası" yazısının "Abdülkadir'in Yakalanması Üzerine" bölümünde şunları yazıyordu:

"Bir bütün olarak bakıldığında, bizim görüşümüze göre, Arap kabile reisinin yakalanması çok iyi bir durumdur. Bedevilerin mücadelesi umutsuz bir şeydi ve Bugeaud gibi acımasız askerlerin savaşı sürdürme biçimleri ciddi şekilde suçlanabilse de, Cezayir'in fethedilmesi uygarlığın ilerlemesi açısından önemli ve olumlu bir gerçektir. Kuzey Afrika'daki berberi devletlerin korsanlıkları, ki İngiliz hükümeti kendi gemilerine rahatsızlık vermediği sürece hiçbir müdahalede bulunmuyordu, bu devletlerin birinin fethi dışında bastırılmazdı. Ve Cezayir'in fethi, Tunus ve Trablusgarp Beylerini ve hatta Fas İmparatoru'nu uygarlık yoluna girmeye şimdiden zorlamıştır. Bunlar, halkları için korsanlığın dışında başka istihdam olanakları ve hazinelerini doldurmada Avrupa'nın daha küçük devletlerinin onlara ödediği haraçlardan başka

araçlar bulmak zorunda kaldılar. Ve eğer çölin Bedevilerinin özgürlüklerinin mahvedildiğine üzülebilmek bile, unutmamalıyız ki bu aynı Bedeviler bir soyguncular milleti idi ve bunların hayatlarını kazanmada en önemli yolları, birbirlerine veya yerleşik köylere saldırmaktan, buldukları herşeyi almaktan, direnen herkesi katletmekten ve geride kalan mahkumları da esir olarak satmaktan oluşuyordu. Bu özgür barbar ulusların tümü, uzaktan bakıldığında çok mağrur, asil ve muhteşem gözükürler; ancak onlara biraz yaklaşırsanız, onlara da, daha uygar uluslar gibi, kazanç hırsının hakim olduğunu ve ancak daha kaba ve daha gaddar araçlar kullandıklarını göreceksiniz. Ve hepsinden öte, uygarlığı, sanayisi, düzeni ve en azından onu izleyen göreceli aydınlanmasıyla modern burjuvazi, ait oldukları barbar toplum düzeniyle feodal beye veya çapulcu soyguncuya tercih edilir.¹⁰

Engels'in benzer bir yaklaşımı Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasındaki savaş konusunda da görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri 1846 yılında Meksika'ya saldırarak, Teksas bölgesini işgal etti. Meksika topraklarında süren savaşta 25 bin Meksikalı ve 14 bin Amerikalı asker hayatını kaybetti. Meksika yenildi ve 1848 Temmuz'unda imzalanan antlaşmayla, Teksas'ın da dahil olduğu 1,5 milyon kilometre karelik bir bölge Meksika'dan ABD'ye geçti.

Engels, Neue Rheinische Zeitung'da 15-16 Şubat 1848 günleri yayımlanan "Demokratik Pan-Slavizm" yazısında bu saldırının insanlığın gelişimi açısından olumlu olduğu görüşünü savundu. Yazının bazı bölümleri aşağıda sunulmaktadır:

"Birleşik Devletler ve Meksika iki cumhuriyettir ve her ikisinde de halk egemendir. (...) Bu iki cumhuriyet arasında Teksas konusunda bir savaş çıktı. (...) Amerikan halkının "egemen iradesi", Amerikan gönüllülerinin cesaretiyle desteklenmiş olarak, doğanın çizdiği sınırları güneye doğru birkaç yüz mil değiştirdi. Ve Bakunin, Amerikalıları, yine de tümüyle ve yalnızca uygarlığın çıkarı doğrultusunda sürdürülmüş olan bu savaş nedeniyle, bir "fetih savaşı" yapmakla mı itham edecek? Yoksa muhteşem Kaliforniya'nın, onunla hiçbirşey yapamamış olan tembel Meksikalılardan alınmış olması belki bir talihsizlik mi? Yoksa enerjik Yankee'ler Kaliforniya altın madenlerini hızla değerlendirerek tedavül araçlarını artıracak, Pasifik Okyanusu'nun sahilinde en uygun yerlerde birkaç yıl içinde yoğun bir nüfusu ve yaygın ticareti biraraya getirecek, büyük kentler yaratacak, buharlı gemilerle iletişimi açacak, New York'tan San Fransisko'ya bir demiryolu inşa edecek, Pasifik Okyanusu'nu ilk kez gerçekten uygarlığa açacak ve tarihte üçüncü kez dünya ticaretine yeni bir yön mü verecektir? Birkaç İspanyol Kaliforniyalının ve Teksaslıların 'bağımsızlığı' bu nedenle zarar görebilir, bazı yerlerde 'adalet' ve diğer ahlaki ilkeler ihlal edilebilir; ancak dünya ölçeğinde tarihsel önemdeki böylesi gerçeklerle kıyaslandığında bunlar ne kadar

10) Engels, Frederick, "Extraordinary Revelations - Abd-El-Kader - Guizot's Foreign Policy," Marx-Engels, Collected Works, Vol.6, s.471-472.

önemlidir ki?¹¹

Engels, Marx'ta da gözlenen ve Hegel'den devralınan "tarihsiz" ve "tarihi" halklar kavramlarını sömürge halkları için de kullanmaktaydı. Bu konudaki görüşleri, Slavlara ilişkin değerlendirmelerinde açıkça ifade edilmektedir:

"Tekrarlıyoruz: Polonyalılar, Ruslar ve hadi hadi Türk Slavları dışında, hiçbir Slav halkının şu basit nedenle bir geleceği yoktur. Çünkü tüm diğer Slavlar bağımsızlık ve yaşama kabiliyeti için gerekli olan temel tarihsel, coğrafi, siyasi ve endüstriyel koşullara sahip değildirler."

"Hiçbir zaman kendilerine ait bir tarihleri olmayan, uygarlığın ilk ve en basit aşamasına ulaştıkları andan itibaren hemen yabancı idaresine giren veya ancak bir yabancı boyunduruğu aracılığıyla uygarlığın ilk aşamasına ulaşmaya zorlanan halklar yaşama kabiliyetine sahip değildir ve herhangi bir tür bağımsızlığa hiçbir zaman ulaşamayacaklardır."¹²

Marx ve Engels, gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürge-ler üzerindeki etkileri konusunda iyimserdi.

31 Ocak 1850 tarihinde yazdıkları ve Neue Rheinische Zeitung'da yayımlanan yazılarında şu değerlendirmeyi yapıyorlardı:

"Yine de şurası hoş bir gerçek ki, İngiliz burjuvazisinin pamuk kumaş balyaları sekiz yıl içinde yeryüzündeki en eski ve en vakur imparatorluğu, uygarlık için her koşulda çok önemli sonuçlar getirecek olan bir toplumsal ayaklanmanın eşiğine getirmiştir. Bizim Avrupalı gericilerimizin Asya içinde yakında gerçekleşecek kaçırları sırasında sonunda Çin Seddi'ne vardıklarında, en büyük gericiliğin ve en büyük muhafazakarlığın kalesine giden kapılarda, 'Çin Cumhuriyeti, Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik' yazısını görmeyeceklerini kim bilebilir."¹³

Marx'ın bu konudaki görüşleri, 22 Temmuz 1853 günü yazdığı ve New-York Daily Tribune'un 8 Ağustos 1853 günlü sayısında yayımlanan "Hindistan'da İngiliz Yönetiminin Gelecekteki Sonuçları" yazısında şöyle ifade edilmektedir:

"Hindistan, böylece, işgal edilme kaderinden kaçamadı ve bu ülkenin tüm geçmiş tarihi, eğer böyle bir şey varsa, birbirini izleyen işgaller tarihidir. Hint toplumunun hiçbir tarihi, en azından bilinen tarihi, yoktur. Bu ülkenin tarihi dediğimiz, direnmeyen ve değişmeyen bir edilgen temel üzerinde kendi imparatorluklarını kurmuş olan birbirini izleyen davetsiz misafirler tarihinden başka bir şey değildir. Bu nedenle, soru, İngilizlerin Hindistan'ı işgal etme hakkının olup olmadığıdır."

11) Engels, F., "Democratic Pan-Slavism", Marx-Engels, Collected Works, Vol.8, s.365-366.

12) Engels, F., "Democratic Pan-Slavism", Marx-Engels, Collected Works, Vol.8, s.367.

13) Marx ve Engels, gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürge-ler üzerindeki etkileri konusunda iyimserdi.

ğİ değil, Hindistan'ın Türkler, İranlılar veya Ruslar tarafından mı, İngilizler tarafından mı işgal edileceğini tercih etmemiz sorusudur. İngiltere Hindistan'da ikili bir görev yerine getirmek zorundadır. Biri tahrip edici, diğeri yeniden yaratıcı; eski Asya toplumunun yok edilmesi ve Asya'da Batı toplumunun maddi temellerinin inşası."¹⁴

Marx, bu yazısında, İngiltere'nin Hindistan'a getirdiği telgrafla, ülkenin bütünlüğünün sağlanacağını ileri sürüyordu. İngilizlerin eğittiği Hint ordusu, ileride Hindistan'ın kendi kendine kurtuluşunu sağlayacak bir gelişmeydi. Asya toplumunda ilk kez yaşanan özgür basın, Hindistan'ın gelişmesine katkıda bulunacaktı. Trenle birlikte ülkenin bütünlüşmesi sağlanacaktı. İngiliz sermayesi, Hindistan'dan daha iyi yararlanabilmek amacıyla, ülkenin üretken kapasitesini geliştirmek zorunda kalacaktı. Ülkede kurulacak demiryolu ağı, makine kullanımının diğer sektörlere yaygınlaşmasını da sağlayacaktı. "Bu nedenle demiryolu sistemi Hindistan'da çağdaş sanayinin gerçekten öncüsü olacaktır." "Demiryolu sistemi sonucunda ortaya çıkacak olan çağdaş sanayi, Hindistan'ın ilerlemesinin ve Hindistan'ın gücünün ortaya çıkmasının belirleyici engelleri olan Hint kast sisteminin üzerine oturduğu geleneksel işbölümünü ortadan kaldıracaktır."

Marx, bu yazısında, bu saptamalardan sonra, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Hintliler, İngiliz burjuvazisinin içlerine saçtığı bu yeni toplum unsurlarının meyvelerini, Büyük Britanya'nın kendisinde şimdiki hakim sınıfların yerine sanayi proletaryasının geçmesine veya Hintlilerin kendilerinin İngiliz boyunduruğundan tümüyle kurtulabilecek kadar güçlendikleri zamana kadar, toplayamayacaklardır."

Marx, bu yazısını İngiliz burjuvazisinin uyguladığı vahşete ilişkin şu değerlendirmeyle bitiriyor: "Burjuva uygarlığının derin ikiyüzlülüğü ve doğasında varolan barbarlık, gözlerimizi onun saygın biçimler takındığı ülkesinden, çıplak bir biçimde ortaya çıktığı sömürge-lere döndürdüğümüzde, açıkça ortaya çıkmaktadır."

Marx'ın Hollanda'nın sömürgelelerini yönetimiyle ilgili değerlendirmesi de şöyledir: "17. yüzyılda örnek kapitalist ülke olan Hollanda'nın sömürge yönetiminin tarihi; hainlik, rüşvet, katliam ve aşığılığın en olağ-

14) Marx, Karl, "The Future Results of British Rule in India," Marx-Engels, Collected Works, Vol.12, s.217-222.

nüstü ilişkilerinden biridir.”¹⁵

Marx ve Engels'in İngiltere'de ve ardından Avrupa'da işçi sınıflarının ayaklanmasına ilişkin beklentisi, 1847-1852 döneminde içinde yer aldıkları ve umut bağladıkları Komünistler Birliği'nin yöneticilerinin hüküm giymesi ve örgütün dağılmasıyla 1852 yılında sona erdi.

Marx ve Engels'in sömürgelere yaklaşımı, 1852 yılından sonra değişti. Sömürgeler artık edilgen konumdan çıkıp, İngiltere'de bir kriz yaratma veya krizi derinleştirme açısından önem kazandı.

İkinci dönem: Sömürgelerdeki mücadele, Avrupa'daki krizi derinleştirecek ve Avrupa devriminin yolunu açacak

1852 yılında İngiltere'de ve Avrupa'da işçi sınıflarının ayaklanma eğiliminin ortadan kalkması üzerine kapitalizmin işleyişini ve yeniden bir krize girme sürecini ayrıntılı olarak incelemeye başlayan Marx'ın devrim stratejisine sömürgeler de girdi.

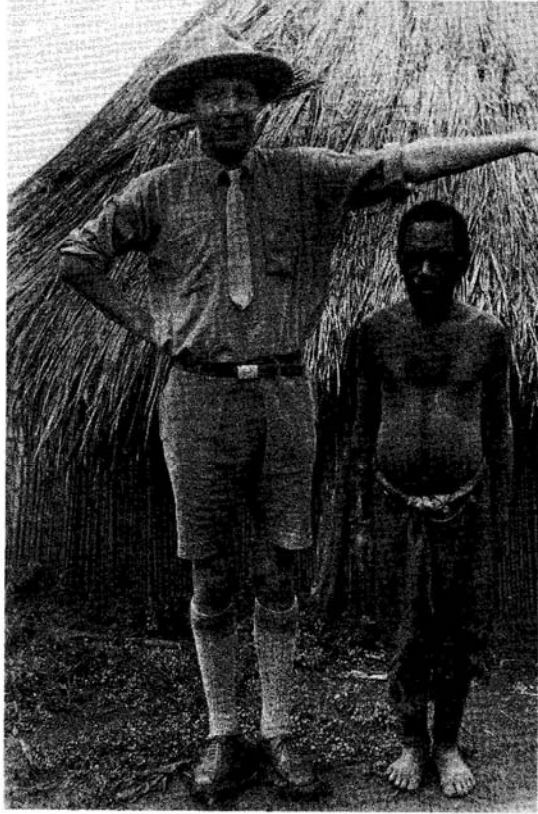
Bu dönemde İngiltere ekonomisi için giderek daha da fazla önem kazanmaya başlayan Çin'de ve Hindistan'da bu ticareti aksatıp İngiliz ekonomisinde bir krize yol açabilecek veya ortaya çıkan bir krizi derinleştirebilecek ayaklanmalar ortaya çıktı. Çin'deki 1851-1864 Taiping Ayaklanması ve Hindistan'daki 1857 Sepoy Ayaklanması, kendi programları açısından değil de, İngiltere'deki gelişmeleri etkilemeleri açısından önemsendi.

İngiltere'de 1600 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi kuruldu. İngiltere, bu tarihten sonra Asya'da ticareti eline geçirmek için Hollanda ile mücadeleye başladı ve 17. yüzyılın ortalarında bu amacına ulaştı. Amaçlardan biri, Çin'i İngiliz ürünlerinin pazarı haline getirmektir. Bu nedenle İngiliz Doğu Hindistan Şirketi afyon ticaretine girdi ve 19. yüzyılın ilk on yıllarından itibaren Çin'e giderek artan miktarlarda afyon satmaya başladı. Çin İmparatoru'nun afyon satışı kontrol altına alma girişimleri sonrasında Çin-İngiliz Savaşı (1840-1842) çıktı. Yenilen Çin, Nanking Antlaşmasıyla yarı-sömürgeleşme sürecine sokuldu.

Çin'in yarı-sömürgeleşme sürecinde İngiliz dokumaları Çin pazarını istila etti ve Çin'de evlerde ve küçük işyerlerinde sürdürülen dokuma üretimine büyük darbe indirdi. Afyon bağımlılığı da artırıldı. Vergilerin de artırılması sonucunda halkın yaşam standardı iyice geriledi. Çeşitli bölgelerde ayaklanmalar yaşandı. Ancak bunların en başarılısı, 1851 yılında başlayan Taiping Ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma Çin'in belirli bölgelerini hakimiyeti altına aldı. Ayaklanmanın önderleri, "tüm toprakların tüm halk tarafından işlenmesini" ve "arazi, yiyecek, giyim eşyası ve paranın herkes tarafından eşit biçimde paylaşılması ve herkesin iyi

şekilde beslenmesi ve giydirilmesi gerektiği"ni savunuyorlardı. Kurulan düzende kadınlar da eşit haklara sahipti. Fahişelik ve cariyelik yasaklandı. Yabancılarla yapılan ve eşitliğe dayanmayan antlaşmalar reddedildi ve afyon ithalatı yasaklandı. 1856 yılında Taiping Ayaklanması zirvesine ulaştı. Ancak İmparatorluğun ve emperyalist güçlerin ortak saldırıları karşısında bu tarihten sonra sürekli güç kaybetti ve 1868 yılında tümüyle sona erdi.¹⁶

Bu dönemde Marx'ın ilgilendiği diğer önemli gelişme, İngiltere'nin sömürgesi Hindistan'daki Hintli askerlerin ("Sepoy") ayaklanmasıydı.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 18. yüzyılın ortalarından itibaren Hindistan'da İngiliz subaylarının denetiminde ve Hintlilerden oluşan bir ordu yarattı. Çoğunluğu köylü kökenli olan bu askerlerin sayısı 1824 yılında 154 bindi; 1856 yılında 214 bin oldu. Böylece az sayıda İngiliz subayıyla Hindistan'da İngiliz hakimiyeti sağlanabildi. Ancak 10 Mayıs 1857 tarihinde, çeşitli etmenlere bağlı olarak, bu ordunun bazı birlikleri İngilizlere karşı ayaklandı ve İngiliz subaylarını öldürdü. Bu ayaklanmaya bazı siviller de katıldı. Ayaklanma Hindistan'ın tümüne yayılmamakla birlikte etkili oldu. İngilizler ayaklanmayı büyük bir katliamla bastırabildi. Yaygın bir öldürme biçimi de, Hintlinin topun ağzına bağlandıktan sonra topun ateşlenmesiydi. İngiliz yönetimi,

16) Shouyi, Bai, An Outline History of China, Foreign Languages Press, Beijing, 2010, s. 388-411.

15) Marx, K., Capital, Vol.I, 1967, s.833

özellikle bu ayaklanma sonrasında, Hindistan'daki gerici sınıflarla ittifakını güçlendirdi.¹⁷

Marx ve Engels, 1856 yılı sonlarından itibaren devrim beklentisine girdiler. Marx 26 Eylül 1856 günü Engels'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Büyük parasal kriz 1857 kışından ötesine dayanamayacak. Bu kez bu iş yavaş yavaş daha önce hiç görmediğimiz bir biçimde Avrupa boyutlarına ulaştı ve burada yalnızca seyirci olarak daha fazla zaman harcayabileceğimizi sanmıyorum."¹⁸

Engels de Marx'a yazdığı 15 Kasım 1857 tarihli mektupta krize ilişkin beklentilerini anlattıktan sonra, kendisinin durumuna ilişkin olarak şunları yazıyordu: "Son yedi yılın burjuva pisliliği hiç kuşkusuz bana belirli bir ölçüde yapışmıştı; şimdi bunlar yıkanıp gidecek ve ben değişmiş bir adam olacağım. Fiziksel olarak bakıldığında, bu kriz bana denize girmiş gibi iyi gelecek. Bunu şimdiden hissedebiliyorum. 1848 yılında, şimdi bizim zamanımız geliyor, diyorduk ve belirli bir ölçüde de öyleydi; ancak şimdi gerektiği gibi geliyor." Engels, daha sonra da, Prusya, Avusturya, Bavyera ve Fransız ordularının temel örgütlenme ve taktiklerini öğrenmeye başlayacağını ve tilki avlamak gibi ata binme çalışmalarını sürdüreceğini yazıyordu.¹⁹

Marx, 17 Eylül 1857 tarihli New-York Daily Tribune'de yayımlanan yazısında da İngiltere'nin Hindistan'da ayaklanmayı bastırırken uyguladığı vahşeti sert bir biçimde eleştirdi.

Marx'ın 20-21 Mayıs 1853 günleri yazdığı ve 14 Haziran 1853 günlü New-York Daily Tribune'da yayımlanan "Çin'de ve Avrupa'da Devrim" yazısında Çin'deki gelişmelerin iki ülkedeki karşılıklı etkisi açıkça görülmektedir.²⁰

"Avrupa halkının bir sonraki ayaklanmasının ve onların cumhuriyetçi özgürlük ve ekonomik yönetim için bir sonraki hareketinin, bugün varolan herhangi bir başka siyasi nedenden ve hatta Rusya'nın tehditlerinden ve bunun sonucunda genel bir Avrupa savaşından da daha büyük olasılıkla Avrupa'nın tam zıttı olan Çin İmparatorluğu'nda bugün ne olduğuna bağlı olabileceğini söylemek çok acayip ve çok paradoksal bir iddia gibi gelebilir."

"Toplumsal nedenleri ne olursa olsun, bunlar ne tür dini, hanedanlara bağlı veya ulusal biçim alırsa alsın, bu gelişmeler Çin'de geçtiğimiz yaklaşık on yıldır sürmekte olan kronikleşmiş isyanlara yol açmıştır ve bugün bu isyanlar heybetli bir devrimde bir araya toplanmıştır. Bu başkaldırı durumu, hiç kuşkusuz Çin'e afyon denilen o uyutucu ilacı zorla sokan İngiliz topunun gerçekleştirdiği bir sonuçtur. İngiliz silahla-

rı nedeniyle Mançu Sülalesi'nin otoritesi paramparça oldu; Çin İmparatorluğu'nun sonsuzluğuna ilişkin batıl inanç çöktü; uygar dünyadan barbarca ve hava geçirmeyecek sınırsız bir biçimde tecrit olma durumu zedelendi ve Kaliforniya ve Avustralya altınlarının çekiciliğiyle o günden beri böylesine hızlı bir biçimde ilerlemiş olan ilişki için bir başlangıç yapıldı. Aynı zamanda İmparatorluğun yaşamasını sağlayan kan olan gümüş paralar da İngiliz Batı Hint Adaları'na doğru akıp gitti."

Çin'deki 1851-1864 Taiping Ayaklanması ve Hindistan'daki 1857 Sepoy Ayaklanması, kendi programları açısından değil de, İngiltere'deki gelişmeleri etkilemeleri açısından önemsendi. (Görsel: Temsili Taiping Ayaklanması)

"1840 yılında İngiliz topu, İmparator'un otoritesini çöktürdü ve Çin İmparatorluğu'nu (Göksel İmparatorluğu) yeryüzü ile ilişkiye zorladı. Eski Çin'in korunabilmesinin öncelikli koşulu tam bir izolasyondur. İngiltere aracılığıyla bu izolasyonun şiddetli bir biçimde sona erdirilmesiyle, hava geçirmeyecek biçimde mühürlenmiş bir tabutta dikkatlice korunmuş bir mumyanın açık havayla temasa geçirildiğinde benzer bir sona eriş kesinlikle ortaya çıkmaktadır. Şimdi, İngiltere, Çin'in devrimine yol açtıktan sonra ortaya çıkan soru, bu devrimin zamanla İngiltere'ye ve İngiltere aracılığıyla Avrupa'ya nasıl etki yapacaktır."

"Okuyucularımızın dikkati sık sık İngiliz imalatının 1850'den beri benzeri görülmemiş bir biçimde büyümesine çekilmişti. Çok şaşkıncu bir refah koşullarında, yaklaşmakta olan bir endüstriyel krizin açık belirtilerine işaret etmek zor olmamıştır. Kaliforniya ve Avustralya'ya rağmen, dışarıya büyük çapta ve benzeri görülmemiş göçe rağmen, herhangi özel bir kaza olmaksızın pazarların genişlemesinin, İngiliz imalatının genişlemesine ayak uyduramayacağı bir anın zamanı geldiğinde ortaya çıkması zorunludur; ve bu nisbetsizlik, geçmişte yaşanmış olan kesinlikle, yeni bir krize yol açacaktır. Ancak, eğer çok büyük pazarlardan biri birdenbire daralır, bunun sonucunda krizin gelişmesi kaçınılmaz olarak hızlanacaktır. Şimdi, Çin isyanının şimdilik İngiltere üzerinde tam olarak bu etkisinin olması gerekir."

"Unutulmaması gerekir ki, çay gibi böylesine zaruri bir maddenin fiyatının yükselmesi ve Çin gibi böylesine önemli bir pazarın daralması, Batı Avrupa'da yetersiz bir hasatla ve bu nedenle, et, tahıl ve diğer tüm tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesiyle bir araya gelecektir. Buna bağlı olarak, imalat sanayisi ürünleri için pazarın daralması da söz konusudur, çünkü yaşa-

17) Chattopadhyay, Kunal, "India, Great Rebellion of 1857 (the Sepoy Revolt)", Ness, Immanuel (ed.), The International Encyclopedia of Revolution and Protest, Wiley-Blackwell, Singapore, 2009, s.1685-1691.

18) Marx-Engels, Collected Works, Vol.40, s.70-72.

19) Marx-Engels, Collected Works, Vol.40, s.203-204.

20) Marx, K., "Revolution in China and in Europe", Marx-Engels, Collected Works, Vol.12, s.93-100.

mın öncelikli ihtiyaçlarının fiyatlarında ülke içinde ve dışında meydana gelen her artış imalat sanayi ürünlerine olan talepte bununla bağlantılı bir azalmaya denetlenmektedir. (...) Çin devrimi, (İngiltere'deki, Y.K.) mevcut endüstri sisteminin ağızına kadar dolu dinamit deposuna kıvılcımı atacak ve uzun süredir hazırlanmakta olan genel krizin patlamasına neden olacaktır, ki, ülke dışına yayılan bu krizi, (Avrupa, Y.K.) Kıtası'ndaki siyasi devrimler yakından takip edecektir. Çin, Batı Dünyası'na düzensizlik gönderirken, İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemileriyle Batılı güçlerin Şanghay, Nanking ve Büyük Kanal'ın ağızına 'düzen' iletmesi görülecek ilginç bir manzardır."

İngilizler Hindistan'da etkili olan ayaklanmayı büyük bir katliamla bastırabildi. Marx, İngiltere'nin Hindistan'da ayaklanmayı bastırırken uyguladığı vahşeti sert bir biçimde eleştirdi.

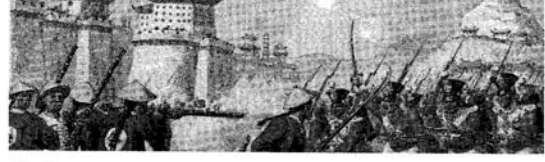
Aynı yazıda Hindistan ve Çin'deki gelişmelerin etkileri de şöyle değerlendiriliyordu:

"Hindistan'da, bu ülkedeki İngiliz Hükümetinin gelirlerinin tamamına yedide biri Çinlilere afyon satışından sağlanmaktadır ve Hindistan'ın İngiliz imalat sanayi ürünlerine olan talebinin önemli bir bölümü de Hindistan'da afyon üretimine dayanmaktadır. (...) Yeni İmparator'un Çin'de haşhaş yetiştirilmesine ve afyonun hazırlanmasına sıcak baktığı bilindiğinden, Hindistan'da afyon üretimine, Hindistan'ın geliri ve Hindistan'ın ticari kaynaklarına derhal öldürücü bir darbenin indirilecek olma olasılığının büyük olduğu açıktır. Bu darbe, bu konuda çıkarı olanlarca hemen hissedilecek olmamasına rağmen, zaman içinde etkisini gösterecek ve zaman içinde evrensel mali krizi yoğunlaştıracak ve uzatacaktır. (...) 18. yüzyılın başından beri, Avrupa'da, öncesinde bir ticari ve mali kriz olmayan hiçbir ciddi devrim olmamıştır. (...) Avrupa'da, genel bir ticari ve endüstriyel krizin sonucu olmaksızın savaşların ve de devrimlerin gerçekleşme olasılığı düşüktür ve böylesine bir krizin işareti, her zaman olduğu gibi, dünya pazarında Avrupa endüstrisinin temsilcisi olan İngiltere tarafından verilecektir."

Marx'ın sömürge Hindistan'ın İngiltere'ye maliyeti ve kazançları konusundaki tespitleri daha sonraki yıllarda Kautsky tarafından da tekrarlandı. Marx, bu ilişkinin İngiltere'de hakim sınıflara yaradığı, ancak İngiltere bütçesine büyük yük oluşturduğu görüşündeydi. Hindistan'ın İngiliz ekonomisine katkısının İngiliz işçilerine dolaylı yararını gözardı ediyordu.

Marx, Engels'e yazdığı 14 Ocak 1858 tarihli mektubunda, Hindistan'daki ayaklanmanın İngiltere'deki

devrim açısından önemini şöyle vurguluyordu: "İngilizlere maliyetinin, erkeklerin ve gümüşün tükenip gitmesi olması nedeniyle, Hindistan şimdi bizim en iyi müttefikimizdir."

"İngiltere, Çin'in devrimine yol açtıktan sonra ortaya çıkan soru, bu devrimin zamanla İngiltere'ye ve İngiltere aracılığıyla Avrupa'ya nasıl etki yapacaktır."

İngiltere'de gerçekten 1857-1858 yıllarında büyükçe bir ekonomik kriz yaşandı; ancak İngiliz işçi sınıfı ayaklanmadı. Grevler oldu; ancak bu grevler kapitalist düzenin kendisine değil, kapitalist düzenin yarattığı bazı sonuçlara ve sorunlara karşı yapıldı. Çin ve Hindistan'daki ayaklanmalar bastırıldı ve bu ayaklanmaların İngiliz ekonomisi üzerinde krizi ciddi biçimde derinleştirici bir etkisi de olmadı. Çin ve Hindistan, bu nedenle Marx'ın gündeminden düştü.

Marx ve Engels, 1858 yılından itibaren, kapitalist sömürüye ve ekonomik krize karşın İngiliz işçi sınıfının sessizliğini kavramaya çalıştılar. Marx'ın devrim stratejisi 1858 sonrasında yeni bir evreye girdi.

Üçüncü dönem: Avrupa'da devrimin yolu, sömürgele- rin bağımsızlığından geçiyor

Bu dönemde Marx ve Engels, İngiliz işçi sınıfının yapısında meydana gelen değişikliği önemsediler ve İngiltere'de ve ardından Avrupa'da devrimin yolunun, sömürgelemlerin bağımsızlık kazanarak İngiliz işçi sınıfının sömürgelemlerden aktarılan kaynaklardan beslenmesinin önlenmesinden geçtiği tespitini yaptılar. Çin ve Hindistan'daki mücadele sona ermişti. Buna karşılık, İngiltere'nin en eski sömürgesi olan İrlanda'da İngiltere'ye karşı mücadele yükseliyordu. Ayrıca, İngiltere'de çok sayıda İrlandalı işçi vardı. Bu koşullarda, Marx'ın devrim stratejisi içinde İrlanda özel bir önem kazandı. Bu dönemde Marx'ın önüne gelen bir fırsat, işçi sınıfının uluslararası siyasi örgütü haline dönüştürmeye çalışacağı Birinci Enternasyonal'in kurulmasıydı.

Uluslararası İşçi Derneği (International Workingmen's Association, Birinci Enternasyonal) 1864 yılında kuruldu. Bu örgütün kurulmasında Marx'ın doğrudan bir katkısı olmadı, ancak davetli olarak katıldığı kuruluş toplantısında bir aydın olarak kendisine verilen görevler, özellikle 1869 yılından itibaren Marx'ın bu örgütte belirleyici bir rol üstlenmesini sağladı. Marx bu örgütü bir uluslararası devrimci partiye dönüştürmeye çalıştı. Marx açısından bu örgütün öncelikli görevi de, İrlanda'nın bağımsızlığını destekleme yoluyla İngiltere'deki devrime katkıda bulunmaktı.

Ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. İrlanda'nın bağımsızlık savaşı yenildi. 1871 yılındaki Paris Komünü'nün yenilgisi ve ardından tüm Avrupa'da yaşanan yoğun baskılar ve Birinci Enternasyonal içindeki mücadeleler sonrasında Birinci Enternasyonal'in çalışmaları büyük ölçüde durdu ve örgüt kendisini 1876 yılında feshetti. Marx ise, 1872 yılından itibaren aktif politikadan yeniden koptu; Avrupa işçi sınıflarından umudunu kesti; 1875 yılında yazdığı ve ancak 1891 yılında yayımlanabilen **Gotha Programı'nın Eleştirisi** dışında bir kitap da yazmadı.

İrlanda'da 1845-1852 yıllarında çok büyük bir açlık yaşandı. Yaklaşık 1 milyon kişi açlıktan öldü; 1 milyon kişi de başka ülkelere göç etti. Nüfusun yüzde 20-25'lik bölümü, açlık nedeniyle, azaldı. Bu büyük acının arkasından İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesi hız kazandı. 1858 yılında Dublin'de ve ABD'de Fenian örgütü oluşturuldu. Bu örgüt İrlanda'da 1867 yılı başlarında bir ayaklanma örgütlemeye çalıştı; ancak başarısız oldu. Bu dönemde çok sayıda Fenian mensubu cezaevine atıldı.

Marx ve Engels, ekonomik krize rağmen İngiliz işçilerinin nispi sessizliğini sorguladıklarında, sömürgelerden elde edilen yüksek kârların işçi sınıfları üzerindeki etkilerine odaklandılar. Ayrıca, sömürge İrlanda'dan İngiltere'ye getirilen ve düşük ücretle çalıştırılan işçiler de kârları artırıyor.

Bunlara ilave olarak, İngiltere'de 1860'lı yıllardaki ekonomik büyüme ve 1871-1873 döneminde zirveye ulaşan canlanma, kitlelerin sorunlarının kapitalist düzen içinde çözüme kavuşturulabileceği umutlarını yaratmıştı. Marx ve Engels'e göre, yüksek kârın bir kaynağı İngiltere'nin tekel durumu, diğer kaynağı sömürgelerdi.

Marx ve Engels, yüksek kârın, sanayide ileri teknolojiler kullanmanın sağladığı tekel durumunun avantajlarından kaynaklandığını ve bu üretim teknolojilerinin diğer ülkelere de yaygınlaşmasıyla birlikte tekel durumunun sona ereceğini ve kâr oranlarının düşeceğini ve böylece işçilere sağlanan bazı avantajların ortadan kalkacağını düşünüyorlardı.

İngiltere'nin sömürgeci İrlanda'nın bağımsızlığını kazanması da bu süreçte belirleyici bir role sahipti.

Engels, **İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu** kitabının 1892 yılında yapılan İngilizce baskısına yazdığı önsözde, 1 Mart 1885 tarihli bir Londra gazetesinde yayımlanan "1845 ve 1885'te İngiltere" başlıklı makalesinden uzun bir bölüm aktarıyordu. Bu bölümde şu değerlendirmeye yer alıyordu:

"İngiltere'nin endüstriyel tekel durumunun olduğu dönemde İngiliz işçi sınıfı, belirli bir ölçüde, bu tekelin yararlarından payını aldı. Bu yararlar (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) arasında çok eşitsiz bir biçimde dağıtıldı; ayrıcalıklı azınlık çoğunu cebine attı, ancak büyük kitle de, en azından zaman zaman geçici bir pay aldı. İşte Owenizmin ölümünden beri İngiltere'de Sosyalizmin hiç olmamasının nedeni budur. Bu tekelin parça-

lanmasıyla, İngiliz işçi sınıfı bu ayrıcalıklı konumunu yitirecektir; ayrıcalıklı ve önder konumdaki azınlık da istisna tutulmaksızın (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) kendisini genel olarak diğer ülkelerdeki işçi arkadaşlarıyla aynı düzeyde bulacaktır. Ve İngiltere'de Sosyalizmin yeniden varolacak olmasının nedeni budur."²¹

İngiliz işçi sınıfının yapısındaki değişikliğe önce Engels dikkat çekti.

Bu yıllarda İngiltere'de Çartist hareketin devrimci kanadının önderlerinden Ernest Jones, işçi sınıfı ile orta sınıf reformcularının işbirliğini sağlamaya yönelik bir konferans çağrısı yaptığında, F.Engels, 7 Ekim 1858 tarihinde Marx'a yazdığı mektupta, İngiliz işçi sınıfının burjuva proletaryaya dönüşmesinden söz etti: "İngiliz proletaryası gerçekte giderek daha fazla burjuva oluyor; öyle ki, tüm ulusların en burjuvası olan bu ulus, gözüktüğü kadarıyla, nihai olarak, bir burjuvazinin yanı sıra bir burjuva aristokrasiye ve bir burjuva proletaryaya sahip olmayı amaçlıyor. Tüm dünyayı sömüren bir ulus için tabii ki bu belirli bir ölçüde geçerli nedenlere dayanmaktadır."²²

Engels, 8 Nisan 1863 günü Marx'a yazdığı mektupta, "İngiliz proletaryasının devrimci enerjisi hemen hemen tümüyle uçup gitmiş ve İngiliz proletaryası, kendisinin burjuvazinin hakimiyetiyle tam bir anlaşma içinde olduğunu ilan etmiş," demektedir.²³

Marx da, Engels'e yazdığı 9 Nisan 1863 tarihli mektupta, "İngiliz işçilerinin bir burjuva bulaşıcı hastalığı olduğu gözükten şeyden ne kadar süre içinde kurtulabileceği daha belirgin değil," diyordu.²⁴

Marx'ın anlayışında en önemli değişim, gelişmiş kapitalist ülkelerde devrimin yolunun sömürgelerin bağımsızlığından geçtiği tespittir. İngiltere'de devrimin yolunu, İngiltere'nin sömürgeci olan İrlanda'nın İngiltere'ye karşı başarılı mücadelesi açacaktı. Bu tespitler, Marx'ın devrim stratejisinde İrlanda'yı ve sömürgeleri ön plana çıkarttı.

Marx 10 Aralık 1869 tarihinde Engels'e yazdığı mektupta İrlanda konusunda değişen yaklaşımını şöyle

21) Engels, F., *The Condition of the Working-Class in England*, Penguin Classics, London, 1987, s.44-45

22) Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.40, s.344.

23) Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.40, s.344

24) Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.41, s.468.

özetliyordu:

"İrlanda ile mevcut bağlantıdan kurtulmak İngiliz işçi sınıfının doğrudan ve mutlak çıkarları doğrultusundadır. (...) Uzun süre İngiliz işçi sınıfının üstünlük kazanmasıyla İrlanda rejiminin devrilebilmesinin mümkün olduğuna inandım. New York Tribune'da daima ifade ettiğim tavır buydu. Derinlemesine çalışma beni şimdi bunun tam tersine ikna etti. İngiliz işçi sınıfı İrlanda'dan kurtulmadan önce hiçbir şey başaramayacaktır. Manivela İrlanda'da uygulanmalıdır. İrlanda sorunu genel olarak toplumsal hareket için bu nedenle bu kadar önemlidir."²⁵

Çin ve Hindistan'daki mücadele sona ermişti. Buna karşılık, İngiltere'nin eski sömürgeci olan İrlanda'da İngiltere karşıtı mücadele yükseliyordu.

Hobsbawm, Marx'ın sömürgelerdeki mücadelenin metropol ülkedeki devrimci hareket üzerindeki etkisi konusundaki görüşlerine ilişkin şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"İngiltere'deki durumu devrimcileştirmede Marx'ın ana reçetesi İrlanda aracılığıyla, yani sömürge devriminin desteklenmesinin dolaylı aracılığıyla; böylece İngiliz işçilerini İngiliz burjuvazisine bağlayan önemli bağ tahrir edilecekti. Marx'ın da kabul ettiği gibi, başlangıçta İrlanda'nın İngiliz proleteryanın zaferiyle kurtulmasını bekliyordu. 1860'lı yılların sonlarından itibaren tam tersi görüşü benimsedi; şöyle ki, geri ve sömürge ülkelerdeki devrimler belirleyici olacaktı ve bunların kendileri metropollerini devrimcileştirecekti. (...) İrlanda iki açıdan engelleyici oluyordu: İngiliz işçi sınıfını ırk temelinde bölüyordu ve böylece İngiliz işçisine bir başkasını sömürmede kendi yöneticileriyle belirgin bir ortak çıkar sunuyordu."²⁶

Marx, kızı Laura ve eşi Paul Lafargue'a 5 Mart 1870 tarihinde yazdığı mektupta da benzer bir görüş savunuyordu: "Eğer Avrupa'nın toplumsal gelişmesini hızlandıracaksak, resmi (yani hakim sınıf) İngiltere'nin felaketini hızlandırmalıyız. Bu ise İrlanda'da, İngiltere'nin en zayıf noktasında bir darbeyi gerektirmektedir. Eğer İrlanda kaybedilirse, İngiliz 'İmparatorluğu' biter ve İngiltere'de bugüne kadar uykucu ve yavaş bir biçimde gelişmiş olan sınıf mücadelesi daha keskin biçimler alacaktır. Ancak İngiltere tüm dünya-

da kapitalizmin ve toprak ağalığının metropolüdür."²⁷

Marx, Birinci Enternasyonal Genel Konseyi'nin 1 Ocak 1870 tarihli toplantısından sonra bir genelge hazırladı ve bu genelge elle çoğaltılarak dağıtıldı. Marx, 28 Mart 1870 tarihinde Ludwig Kugelmann'a yazdığı gizli mektupta da bu genelgenin aşağıda yer alan bölümünü de kullandı.

"Genel Konsey 1 Ocak 1870 günlü olağanüstü toplantısında kararlaştırdı: (...)

"İrlanda affı konusunda Genel Konsey'in Kararlarına İlişkin Soru.

"Eğer İngiltere, Avrupa toprak ağalığının ve kapitalizminin koruyucusuysa, resmi İngiltere'ye önemli bir darbe indirilebilecek tek nokta İrlanda'dır.

Bu dönemde Marx'ın önüne gelen bir fırsat, işçi sınıfının uluslararası siyasi örgütü haline dönüştürmeye çalışacağı Birinci Enternasyonal'in kurulmasıydı.

"İlk olarak, İrlanda İngiliz toprak ağalığının koruyucusudur. Toprak ağalığı eğer İrlanda'da çökerse, İngiltere'de de çökecektir. (...) İrlanda'da toprak ağalığı yalnızca İngiliz ordusu tarafından sürdürülmektedir. Eğer bu iki ülke arasında zorla gerçekleştirilen birlik sona ererse, İrlanda'da derhal bir toplumsal devrim -bir ölçüde geri bir biçimde olsa da- patlayacaktır. İngiliz toprak ağalığı yalnızca servetinin önemli bir kaynağını yitirmekle kalmayacak, aynı zamanda en büyük moral gücünü -İngiltere'nin İrlanda üzerindeki hakimiyetini temsil etme gerçeğini- yitirecektir. Diğer taraftan, İngiliz proleteryanı, kendi toprak ağalarının İrlanda'daki iktidarını sürdürerek, onların İngiltere'de zarar görmemesini sağlamaktadır.

"İkinci olarak, İngiliz burjuvazisi, yoksul İrlanda halkını zorla göç ettirerek İngiltere'nin işçi sınıfını daha da aşağılara çekerek, yalnızca İrlanda'daki yoksulluğu sömürmekle kalmamaktadır. Aynı zamanda proleteryanı birbirine düşman iki kampa bölmüştür. Kelt işçisinin ateşli isyankarlığı, Anglo-Sakson'un istikrarlı yumuşak tabiatı ile iyi karışmamaktadır; gerçekte ise, İngiltere'nin önemli endüstriyel merkezlerinin tümünde İrlandalı ve İngiliz proleterler arasında derin bir karşıtlık bulunmaktadır. Sıradan bir İngiliz işçisi, ücretlerini ve yaşam standardını düşüren bir rakip olarak İrlandalı işçiden nefret etmektedir. Ayrıca onun için ulusal ve dini antipati hissetmektedir; bu durum,

25) Marx, K., First International and After, Political Writings, Vol.3, Penguin Books, Middlesex, 1974, s.166-167.

26) Hobsbawm, E., "Karl Marx and the British Labour Movement," Revolutionaries, The New Press, New York, 2001, s.118-119

27) Hobsbawm, E., "Karl Marx and the British Labour Movement," a.g.k., 2001, s.119.

Kuzey Amerika'nın güney eyaletlerindeki yoksul beyazların siyah kölelere ilişkin tavrının aynı gibidir. İngiltere'de proleterlerin bu iki grubu arasındaki karşıtlık yapay olarak sürdürülmekte ve bu bölünmenin iktidarlarını korumanın gerçek sırrı olduğunu iyi bilen burjuvazi tarafından teşvik edilmektedir. (...)

"Son olarak, eski Roma'nın devasa ölçüde sergilemiş olduğu olgu bugün İngiltere'de görülebilir. Başka bir halkı baskı altına alan bir halk kendi zincirlerini döver."²⁸

Marx, 9 Nisan 1870 tarihinde Meyer ve Vogt'a yazdığı mektupda da aynı görüşü tekrarlıyordu:

"İrlanda sorunu ile yıllarca meşgul olduktan sonra şu sonuca vardım ki, İngiliz hakim sınıflarına belirleyici darbe (ve bu dünyanın her tarafındaki işçi hareketleri için de belirleyici olacaktır) İngiltere'de indirilemez, yalnızca İrlanda'da indirilebilir.(...)

"İrlanda'da İngiliz aristokrasisinin devrilmesi, İngiltere'de de devrilmesini gerektirecektir ve bu kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir. Böylece İngiltere'deki proleter devriminin bir önkoşulu yerine gelecektir. (...)

"Tüm İngiliz sanayi ve ticaret merkezlerinde şimdi iki düşman kampa bölünmüş bir işçi sınıfı vardır: İngiliz proleterleri ve İrlandalı proleterler. Sıradan bir İngiliz işçisi İrlandalı işçiden nefret eder, çünkü onda kendi yaşam standardını düşüren bir rakip görür. İrlandalı işçiyle karşılaştığında kendisinin yönetici ulusun bir üyesi olduğunu hisseder ve tam da bu nedenle kendisini aristokratların ve kapitalistlerin İrlanda'ya karşı bir aleti durumuna sokar ve böylece aristokratların ve kapitalistlerin kendisi üzerindeki hakimiyetlerini güçlendirir. İrlandalı işçiye karşı dini, toplumsal ve milli önyargılar besler. (...) İrlandalı da İngiliz işçisinde İrlanda'daki İngiliz yönetiminin hem suç ortağını, hem de aptal bir aletini görür (...) Bu zıtlık, örgütlülüğüne karşı İngiliz işçi sınıfının acizliğinin sırrıdır. (...)

"Sermayenin metropolü olarak, dünya pazarını bugüne kadar yönetmiş güç olarak İngiltere, şu anda işçilerin devrimi için en önemli ülkedir; ayrıca bu devrim için maddi koşulların belirli bir olgunluk derecesinde geliştiği tek ülkedir. Bu nedenle İngiltere'de toplumsal devrimi hızlandırmak, Uluslararası Çalışanlar Derneği'nin (I. Enternasyonal'in, Y.K.) en önemli amacıdır. Bunu hızlandırabilmenin tek aracı, İrlanda'nın bağımsızlığını sağlamaktır. Bu nedenle Enternasyonal'in görevi İngiltere ile İrlanda arasındaki çelişkiyi öne çıkarmak ve her yerde açıkça İrlanda'nın yanında yer almaktır. İngiliz işçi sınıfında, İrlanda'nın ulusal kurtuluşunun kendileri için soyut bir adalet veya hümanist duygu sorunu olmayıp, kendi toplumsal kurtuluşları için birinci koşul olduğu bilincini yaratmak Londra'daki Genel Konsey'in özel görevidir."²⁹

28) Marx, K., "The General Council to the Federal Council of French Switzerland," The First International and After, Political Writings, Vol.3, Penguin Books, Middlesex, 1974, s.117-118.

29) Marx, K., a.g.k., 1974, s.167-170; Marx-Engels, Collected Works, Vol.43, s.475.

Ancak Birinci Enternasyonal böyle bir görevi yerine getirmediği gibi, sömürgelerin bağımsızlığı sorunuyla da hiç ilgilenmedi.³⁰

Marx, İrlanda'nın İngiliz proletaryasının zaferiyle kurtulmasını bekliyordu. 1860'lı yılların sonlarından itibaren tam tersi görüşü benimsedi; şöyle ki, geri ve sömürge ülkelerdeki devrimler belirleyici olacaktır ve bunların kendileri metropollerini devrimcileştircekti.

Marx'ın İrlanda'ya ilişkin saptamaları önemlidir. Ancak "başka bir halkı baskı altına alan bir halk kendi zincirlerini döver" ifadesi yanlış anlaşılmalıdır. Emperyalizm, bir halkın başka bir halkı baskı altına almasını sağlayarak, burjuva demokrasisini yaşayabilmesini sağlamıştır. Emperyalist ülkelerde burjuva özgürlüklerin ana dayanaklarından biri sömürge/yarı-sömürge/yeni-sömürge ülkelerin halklarının "baskı altına alınması"dır.

Engels 1872 yılı ilkbaharında girdiği bir tartışmada, İrlanda'nın yaşadığı 700 yıllık baskının gözardı edilemeyeceğini belirttikten sonra, bazı kesimlerin İrlandalı işçilerin bağımsızlık mücadelesinin reddedilmesi talebinin Enternasyonal'in ilkeleriyle ortak hiçbir yanının olmadığını söyledi. Şöyle dedi:

"Eğer fetheden ulusun üyeleri, fethettikleri ve hakimiyetleri altında tuttıkları ulustan, kendi milliyetlerini ve durumlarını unutmalarını, ulusal farklılıkları kenara atmalarını ve benzeri şeyleri isterlerse, bu, enternasyonalizm değildir; yapılan, onlara boyunduruğa boyun eğme vaazı vermekten ve fethedenin hakimiyetini enternasyonalizm örtüsü altında meşru kılma ve sürdürme çabasından başka birşey değildir."³¹

Marx'ın 11 Şubat 1878 tarihinde Wilhelm Liebknecht'e yazdığı mektup, bu sürecin İngiliz işçi sınıfı üzerindeki etkisini özetlemektedir: "İngiliz işçi sınıfının ahlakı, 1848 yılından beri yaşanan çürüme döneminde, bir süreç içinde giderek daha da derin bir biçimde bozuldu ve (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) sonunda büyük Liberal Parti'nin, yani kapitalistlerin uşağının kuyruğu olmaktan başka bir şey olmadığı bir noktaya geldi."

Engels, 12 Eylül 1882 tarihinde Kautsky'ye yazdığı

30) Marx, K., a.g.k., 1974, s.167-170; Marx-Engels, Collected Works, Vol.43, s.475.

31) Ponomarev, B.N. ve diğ., The International Working-Class Movement, Problems of History and Theory, The Working-Class Movement in the Period of Transition to Imperialism (1871-1904), Vol. 2, Progress Publishers, Moskova, 1981, s.188.

mektupta da şunları belirtiyordu: "Bana, İngiliz işçilerinin sömürge politikası konusunda ne düşündüklerini soruyorsun. Ne diyeyim, genel olarak politika konusunda düşündüklerinin tam olarak aynısını: Burjuvaların düşündüğünün aynısını. Burada işçilerin bir partisi yok; yalnızca Muhafazakarlar ve Liberal-Radikaller var; ve işçiler de, İngiltere'nin dünya piyasasındaki tekelinin ve sömürgelerin sağladığı zıyafetten keyifle pay alıyorlar."³²

Engels, aynı mektubunda, İngiliz işçilerinin sömürge politikası konusunda İngiliz burjuvazisi ile aynı düşüncede olduğunu ayrıca şöyle belirtiyordu: Hindistan, Mısır ve diğer İngiliz sömürgelerinde İngiliz sermayeli işletmelerde çalışan ve İngiltere'ye geri gelen işçiler, "şovenist ve sosyal-empyalist duyguların" yayılmasına katkıda bulunuyorlardı. Gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgelerdeki yatırımlarında çalışan İngiliz işçiler, yerli işçilerle kıyaslanmayacak kadar yüksek ücret alıyorlar ve büyük çoğunlukla, yerli işçilerle birlikte sermayeye karşı ortak bir tavra girmek yerine, İngiliz sermayedarlarının ve sömürgeci politikalarının yanında tavır takınıyorlardı.

"İrlanda'da İngiliz aristokrasinin devrilmesi, İngiltere'de de devrilmesini gerektirecektir ve bu kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir. Böylece İngiltere'deki proleter devriminin bir önkoşulu yerine gelecektir."

İngiltere'nin dünya ticareti üzerindeki tekelci konumu sona ererken, kapitalizmin tekelci aşamasına geçildi. İngiliz kapitalizmi geçmişte ticaretteki tekelci konumundan sağladığı ek geliri (tekel kârı veya süper kâr) bu kez sanayicilerin tekelleşmesi sayesinde sürdürdü ve İngiliz proletaryasını beslemeye devam etti. İngiltere'nin tekelci konumunun sona ermesi, kapitalizmin tekelci aşamasına geçilmesi nedeniyle, İngiliz işçi sınıfının umulan radikalleşmesine yol açmadı.

Sonuç: Dördüncü dönem ve Avrupa dışına umut

19. yüzyılın ilk yarısında başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'da sosyalist devrim umudu yaygındı. Sömürgeler, tarihin edilgen ülkeleriydi. Gelişmiş kapitalist ülkelerin burjuvazilerinin, sömürgelerdeki durağan yapıları parçalayarak, tarihsel açıdan ilerici bir rol

oynadıkları düşünülüyordu. 1848 devrimleri işçi sınıfının devrimci potansiyeline ilişkin beklentileri doğrular nitelikteydi. Ancak devrim yenildi.

Marx ve Engels umutlarını yeni bir ekonomik krize bağladılar. Bu arada İngiltere'nin önemli pazarlarından Çin'de ve Hindistan'da ayaklanmalar yaşandı. Marx, bu ayaklanmaların İngiltere'de bekledikleri krizi getireceği veya çıkacak bir krizi derinleştireceği beklentisine girdi. Sömürgeler, Marx'ın devrim stratejisinde birazcık, o da dolaylı, bir yer edindi.

Beklenen ekonomik kriz 1857 yılında başladı; ancak işçi sınıfı, kapitalizmin bazı olumsuzluklarına grevlerle yanıt verse de, bir sistem olarak kapitalizme karşı çıkmadı; sistem içinde çözümler peşinde koştu. 1864 yılında kurulan Birinci Enternasyonal Marx'ı yeniden aktif siyasete çekti ve Marx, çok farklı siyasal görüşlerden kişi ve örgütlerin oluşturduğu Enternasyonal'i bir dünya devrimci partisine dönüştürmeye çalıştı; ancak başarılı olamadı. Marx ve Engels, gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürge politikalarının işçi sınıflarını kapitalist sistemle nasıl bütünleştirdiğini gözlemlediler ve sömürgecilik sona ermeden gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıflarının iktidara gelmesinin mümkün olmadığı görüşünü benimsediler. Marx'ın devrim stratejisinde sömürgelerin rolü belirleyici bir düzeye yükseldi. Yenilmiş Çin ve Hindistan ayaklanmalarının ardından, İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesine umut bağladılar. Ancak bu mücadele de yenilgiyle sonuçlandı.

Marx, 1872 yılı geldiğinde Avrupa işçi sınıflarından da umudunu kesmiş durumdaydı. Paris Komünü sonrasında Avrupa'da başlayan gerici dalga, karanlık bir ortam yaratmıştı.

Engels, 1877 yılında yazdığı bir yazıda, Marx'ın 1872 yılından sonra aktif politikanın dışına çıkmasını şöyle anlatıyordu: (Birinci Enternasyonal'in 1872 yılındaki, Y.K.) "La Hey Kongresi'nden sonra Marx nihayet kuramsal çalışmasına dönebilmek için yeniden huzura ve serbest zamana kavuştu ve Kapital'in ikinci cildinin baskıya hazır olmasını fazla uzun sürmeden sağlayabileceği umut edilebilir."³³

Bu durumu E.Hobsbawm şöyle değerlendirmektedir: "Marx 1870 yılından itibaren Rusya'ya bazı umutlar bağlamaya başladı. (...) Marx'ın son yıllarına bir kendini geri çekme ve hayal kırıklığı havası hakimdir. Görülmeli olarak daha az yazdı ve siyasal açıdan hemen

³³ Engels, E., "Karl Marx," Marx-Engels, Selected Works, Vol.3, Progress Publishers, Moskow, s.83.

³² Marx-Engels, Collected Works, Vol. 46, s.322.

hemen faaliyetsizdi." "Ölümünden sonra Engels tarafından Kapital İkinci ve Üçüncü Ciltler olarak düzenlenen kitapların ve Artık-değer Teorileri'nin malzemesinin çoğu gerçekte 1867 yılında Kapital'in Birinci Cildi'nin yayımlanmasından önce yazılmıştı. Marx'ın önemli yazılarından, bazı mektupları dışında, yalnızca Gotha Programı'nın Eleştirisi (1875) Komün'ün yenilgisinden sonradır."³⁴

"1860'ların sonlarından itibaren Marx, ciddi bir biçimde, burjuva toplumunun devrilmesine yönelik üç çizgideki bu dolaylı strateji yaklaşımını öngörmeye başladı; bunların ikisinin kahince olduğu kanıtlandı ve birinde ise yanlışlığı: Sömürge devrimi, Rusya ve Birleşik Devletler. Bunların birincisi, İrlanda devrimci hareketinin ortaya çıkışı yoluyla hesaplarına dahil oldu. İngiltere bu dönemde proletarya devriminin geleceği açısından belirleyici önemdeydi, çünkü sermayenin merkeziydi, dünya piyasasının hakimiydi ve aynı zamanda 'bu devrimin maddi koşullarının belirli bir derecede olgunluğa ulaştığı tek ülkeydi.' Bu nedenle Enternasyonal'in ana amacı İngiliz devrimini hızlandırmak olmalıydı ve bunu yapabilmenin tek yolu da İrlanda'nın bağımsızlığının kazanılmasıydı. İrlanda devrimi (veya daha genel ifadeyle, bağımlı halkların devrimi) kendilerine sağlayacağı yarar açısından öngörülüyordu; metropol kapitalizmin Aşıl'ın topuğu olarak, merkezi burjuva ülkelerde devrimin muhtemel hızlandırıcısı olarak değerlendiriliyordu."(...) "Rusya'nın rolü belki daha da ihtirashydı. 1860'lı yıllardan itibaren bir Rus devrimi yalnızca bir olasılık olmaktan çıkmış, bir ihtimal ve hatta bir kesinlik haline gelmişti."³⁵

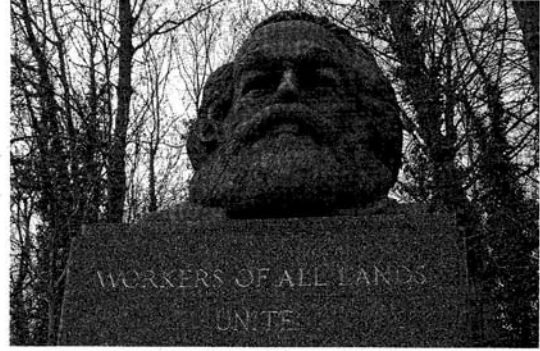
Marx yaşamının son yıllarında Hindistan, Çin ve Rusya'daki köy komünleriyle de ilgilenmeye başladı. Ancak Engels, köylülerin devrimci potansiyelini küçümsüyordu. Eduard Bernstein'a 9 Ağustos 1882 günlü mektubunda, "köylü halkın deneyimlerden öğrenebilmesi için yüzyıllar boyunca soyulması gerekir," diyordu.³⁶

1852 öncesinde sömürgelerde kapitalizmin tarihsel olarak ilerici işlevinden söz eden Marx, 1881 yılı Şubat/Mart aylarında Vera Zasulich'e yazdığı mektubun üçüncü taslağında, "Hindistan'la ilgili olarak, (...) kömünel toprak mülkiyetinin engellenmesi, yerli halkı ileriye değil geriye götüren bir İngiliz vandalizminden

başka bir şey değildir,"³⁷ diyordu.

Marx'ın yaşamının son yıllarında ve ölümünden sonra Avrupa ülkelerinde işçi sınıflarının siyasal ve sendikal örgütlenmesinde önemli gelişmeler yaşandı. Engels, bu dönemde yeniden Avrupa'ya odaklandı. 22 Şubat 1882 günü Eduard Bernstein'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Batı Avrupa proletaryasını özgürleştirme çalışmasında işbirliği yapmalı ve diğer her şeyi bu amaca bağımlı kılmalıyız."³⁸

Engels, 12 Eylül 1882 günü Karl Kautsky'ye yazdığı mektupta da Avrupa'da proletaryanın iktidarı sonrasında "yarı-uygar ülkelerin" de onları izleyeceğinden söz ediyordu.³⁹

Marx, çok farklı siyasal görüşlerden kişi ve örgütlerin oluşturduğu Enternasyonal'i bir dünya devrimci partisine dönüştürmeye çalıştı; ancak başarılı olamadı. (Görseldeki yazı: "Dünyanın bütün işçileri birleşin")

Marx'ın yaşamının son yıllarında kapitalizmin birinci küresel ekonomik krizi (1873-1896) yaşandı ve kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçildi. Bu yeni aşamada sömürgelerdeki anti-emperyalist mücadelenin dünyadaki sosyalizm mücadelesi açısından önemini belirleyen ve bunu siyasi mücadelesinde kullanan kişi, Lenin oldu.

37) <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1881/zasulich/draft-3.htm>.

38) <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1881/zasulich/draft-3.htm>.

39) Marx-Engels, Collected Works, Vol.46, s.322

34) Hobsbawm, E., a.g.k., 1975, s.115.

35) Hobsbawm, E., a.g.k., 1975, s.157.

36) Marx-Engels, Collected Works, Vol.46, s.302.